

Karátson Gábor 1935-2015

Karátson Gábor többé nincs közöttünk. Hogy meghalt, nem tudom, pontosan mit jelent, hogy nincs közöttünk, az tény, ezzel a ténnyel kell majd valamit kezdenünk. Ami a meghalást illeti, Gábor úgy gondolta, hogy nincs minek meghalnia: hát hogy veszíthetnénk el, kérdezte, ami soha se volt a birtokunkban? Harminchárom éves volt, írja valahol, amikor rádöbbsent, hogy a hang, ami azt mondja bennünk, hogy Én, a létezőkön kívülről érkezik. Az Én semmi önmagában, végtelen nyitottság és üresség, írja a Tao-te king személyes vallomást filozófiai értekezéssel elegyítő kommentárjában. Szellemi pályafutásának talán legnagyobb szabású vállalkozása volt, hogy a kínai bölcsélet két alapművét, a Tao-te kinget és a Ji kinget hozzáférhetővé tette a magyar olvasó számára. Érdemes megjegyezni, hogy kínaiul 1981-ben, a Jaruzelski-puccs éjszakáján kezdett tanulni. A fordítások és a művekhez fűzött kommentárok vaskos kötetei új megvilágításba helyezték a keleti és a nyugati gondolkodás viszonyát, régóta járatlan szellemi ösvényeket tártak fel, melyek mintha kifelé vezetnének Európa szellemi válságából.

Szerzőjük eközben filozófussá lett, vagyis mindig is az volt. Azonban olyan filozófus, aki elsősorban képeket fest. Azért fest képeket, mert a fogalmakkal megragadhatatlan, minden általánosításnak ellenálló valóságot keresi. De mit jelent ábrázolni valamit, és lehetséges-e ilyesmi a képzeletet elsilányító technikai képözön korában? Ilyen kétségek között, végtelen alázattal s végtelen bátorsággal fordult az utolsó évtizedekben a Bibliához: vajon az értelmünk számára felfoghatatlanná lett jelentések megmutatkoznak-e a toll és ecset nyomán, mely keresésükre indul? Ezekről a képeiről a hittudós, Karl Barth szavai jutnak az eszembe, akitől valaki megkérdezte egyszer, hogy mit tegyen, ha nem tud imádkozni, mire ő visszakérdezett: de hát ki *tud* imádkozni?

Úgy gondolta, személyes sorsunk útját nem valami örökkévaló isteni törvény jelöli ki, hanem, mint írja, „a Lét és a Semmi tengelyében felvillanó tettek sora”. Ez az egzisztencialista Tao, ahogyan ő nevezte, szüntelen tevékenység, amely túllendít önmagunkon, és személyes sorsunkat a másokéhoz köti. „Mert ellenkezik a szeretettel, hogy csak én létezzek,” írja. Mi közünk hát a saját életünkhöz? Az Ulrik úr keleti utazásának elején így elmélkedik magáról és feleségéről, Szilviáról: „Festő vagyok, Fanni meg pedagógus, meg bábművész, egy árvaházi angyal, egy totumfactum, magyar Mary Poppins, mondta Kormos István egyszer, s mi közünk, gondoltuk, a saját életünkhöz? – elmúlik s nem volt egyéb, mint epizód a nagy nyomorúságban. Elhervadunk, mint a réti virágok, a fű a földbe visszabomlik. Csakugyan nem szabad komolyan venni az ilyesmit. Ami szenvedés pedig marad benne így is, azt el kell viselni. A művészet mi egyéb, mint különállás? nekünk, művészeknek még önmagunktól is el kell távolodnunk. Ez a messzeség kék színe, ez a zarándokút.”

Tisztelői és barátai érezték a nagyformátumú egyéniség kisugárzását, de a köztudatban élő kép Karátson Gáborról egyoldalú maradt. Művészi és irodalmi munkásságát alig ismerik, s kevesen tudják, honnan erednek azok a szellemi energiák, amelyek Mesterré és Tanítóvá tették őt, akkor is, ha igazi tanítványai, sajnos, nemigen voltak. Akadtak, akik együgyűnek tartották, mert nyilvános tevékenysége centrumában immár harminc esztendeje egyetlen ügy állt, a Duna megmentése. Ez a küzdelem azonban az ő szemében metafizikai jelentőségre tett szert. Annak az élethalálharcnak lett a jelképe, amely a második ezredfordulón világszerte zajlik, az élővilágot pusztító technikai civilizáció gyilkos erői ellen, az emberhez méltó létfeltételek védelmében. Gábor gyakran hangoztatta, hogy Európában bennünket ért először ökológiai agresszió, a Duna erőszakos elterelése. És Magyarországon tört ki először forradalom a szovjet diktatúra ellen. A sorsát meghatározó két esemény között szoros

összefüggést látott. A szétesett, önbecsülését veszített nép szerinte két ízben talált magára, először ötvenhatban, másodszer azokon a megmozdulásokon, amelyek 1988-ban, majd 98-ban ismételten megakadályozták kormányaink közreműködését a Duna tönkretételében. Gábor szerint mindkét esemény politikai üzenete az volt, hogy a szolidaritás, amelynek nyomait máskor hiába keressük, nem veszett ki belőlünk, s igenis létezik népakarat. Ha megnyilvánul, lázad és tiltakozik a politikai és gazdasági kényszer minden formája ellen, s valami mást akar. Erre a másra utalt annak idején a Comenius idézettel, amit ő választott a Duna Kör jelmondatául: „Omnia sponte fluat, absente violentia rebus” – azaz szabadon folyjék minden, távol legyen a dolgoktól az erőszak.

Mit is jelentsen ez? Politikai elkötelezettségét sokféleképpen magyarázták. Milyen tehát az ökológiai világnézet, melyhez mi elsősorban Gábor szellemi befolyása alatt kerültünk közel? Szocialista, ezt gyakran hangoztatta: mint Angyal István, a Tűzoltó utcai felkelők parancsnoka, vagy az ötvenhatos munkástanácsok szervezői. Olyan, aki a kicsinyek, gyöngék és kiszolgáltatottak oldalán áll, nemcsak az emberek között, de egy több-mint-emberi világban is. Természetesen szabadelvű – egy ilyen öntörvényű egyéniség, mint Gábor hogy is lehetett volna más, mint a morális autonómia feltétlen híve, s az életformák gazdag sokféleségének őszinte csodálója? És konzervatív, mint mindenki, aki meg van győződve a szép és a rút, az ép és a romlott, a jó és a gonosz közötti különbség végtelen jelentőségéről. Egyben anarchista is: ellensége minden visszaélésnek a hatalommal. Tudta jól, hogy a felsorolt elvek között nincs ellentmondás. Ezt azonban kevesen hitték el neki. „Maradtam egy személyben a nem létező nemzeti egység”, panaszolta később keserű öniróniával, s hozzátette, hogy „ez a Magyarország még mindig összeszedhetné magát: a valóságos élő emberek” írja, „lenyűgözőek, csak mintha el volna átkozva az összefüggés”.

Most az egység szelleme eltávozott körünkből. Vagy nem távozott el, hanem tovább él bennünk, akik őrizzük emlékét.

Béke poraira.